

Бойчук С. С.

*доктор філософії зі спеціальності С4 «Психологія»,
доцент кафедри соціології та психології
Навчально-наукового інституту № 5
Харківського національного університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-2756-5330*

ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

TRANSFORMATION OF PERSONAL SOCIAL IDENTITY UNDER MARTIAL LAW CONDITIONS

У статті здійснено теоретико-психологічний аналіз трансформації соціальної ідентичності особистості в умовах воєнного стану.

Установлено, що воєнний стан виступає потужним соціально-психологічним чинником, який зумовлює динамічну перебудову структури соціальної ідентичності особистості. Показано, що в умовах війни посилюються національна та громадянська ідентичності, які виконують функції психологічного захисту, згуртування та смислової стабілізації. Водночас відбувається формування нових ідентифікаційних категорій, зокрема військової, волонтерської, біженської (переселенської) та травматичної ідентичності, які виникають у процесі адаптації до нових соціальних умов. Обґрунтовано, що ці форми ідентичності можуть мати як адаптивний, так і дезадаптивний характер залежно від рівня соціальної підтримки, доступу до значущих групових ресурсів і можливості інтеграції травматичного досвіду у структуру самосвідомості.

Особливу увагу приділено феномену травматичної ідентичності, за якої пережита екстремальна подія стає центральною складовою самосприйняття особистості. Показано, що травматична ідентичність може бути пов'язана як із психологічною дезадаптацією, стигматизацією та зростанням ризику посттравматичних розладів, так і з можливістю посттравматичного зростання, формування нових смислів і ревіталізації попередніх або нових соціальних ідентичностей. Зроблено висновок, що соціальна ідентичність виступає важливим соціально-психологічним механізмом адаптації особистості в умовах воєнного стану, оскільки забезпечує відчуття приналежності, підтримки, солідарності та смислової визначеності в ситуації глибоких суспільних трансформацій.

Ключові слова: соціальна ідентичність, ідентичність особистості, воєнний стан, соціальні трансформації, національна ідентичність, психологічна стійкість, соціальна згуртованість.

The article presents a theoretical and psychological analysis of the transformation of personal social identity under conditions of martial law.

It has been established that martial law acts as a powerful socio-psychological factor that causes a dynamic restructuring of the structure of an individual's social identity. It is shown that under wartime conditions national and civic identities are strengthened, performing the functions of psychological protection, social cohesion, and meaning stabilization. At the same time, new identification categories emerge, including military, volunteer, refugee (internally displaced), and traumatic identities, which arise in the process of adaptation to new social conditions. It is substantiated that these forms of identity may have both adaptive and maladaptive characteristics depending on the level of social support, access to significant group resources, and the ability to integrate traumatic experience into the structure of self-consciousness.

Particular attention is paid to the phenomenon of traumatic identity, in which an experienced extreme event becomes a central component of an individual's self-perception. It is shown that traumatic identity may be associated both with psychological maladjustment, stigmatization, and an increased risk of post-traumatic disorders, and with the possibility of post-traumatic growth, the formation of new meanings, and the revitalization of previous or newly formed social identities. It is concluded that social identity acts as an important socio-psychological mechanism of individual adaptation under conditions of martial law, as it provides a sense of belonging, support, solidarity, and meaning in the context of profound social transformations.

Key words: social identity, personal identity, martial law, social transformations, national identity, psychological resilience, social cohesion.

Постановка проблеми. Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну 24 лютого 2022 року та запровадження режиму воєнного стану кардинально змінили соціально-психологічну реальність українського суспільства. В умовах тривалої війни, постійної загрози, масових переміщень, мобілізації та колективної травми відбувається інтенсивна трансформація соціальної ідентичності

особистості – ключового конструкту, що визначає, як індивід сприймає себе через належність до груп (національної, військової, територіальної, гендерної, мовної тощо). Згідно з теорією соціальної ідентичності, люди прагнуть позитивної групової відмінності, що в умовах війни посилюється через чітке розмежування «своїх» і «чужих». Однак воєнний стан не лише консолідує ідентичність, а й спричиняє

її глибоку перебудову: від зміцнення національно-громадянської до формування нових ідентичностей (військової, біженської, волонтерської), які можуть мати як адаптивний, так і деструктивний вплив [15].

Існуючі дослідження вже фіксують низку позитивних трансформацій. Так, війна суттєво посилила національну самоідентифікацію українців: у 2023 році 94 % громадян ідентифікували себе саме як українці (порівняно з 76% у 2021-му), зросло використання української мови, патріотизм і довіра до інституцій (ЗСУ — 96%). У військовослужбовців національна ідентичність трансформується у мілітарну: формується відчуття обов'язку перед нацією, готовність до самопожертви та сприйняття себе як захисників територіальної цілісності (78% опитаних солдатів прагнуть захищати цілісність України) [11]. У біженців виникають нові ідентичності – ідентифікація з країною перебування знижує симптоми посттравматичного стресу та сприяє посттравматичному зростанню, тоді як ідентифікація виключно як «біженець» посилює дистрес [15].

Водночас у науковій літературі спостерігається суттєвий пробіл. Більшість робіт зосереджені на колективному рівні (зміцнення національної єдності, соціальна мобілізація, мовні зрушення, анти-аутгрупова поведінка). Значно менше уваги приділено індивідуальній трансформації соціальної ідентичності особистості: динаміці переструктурування множинних ідентичностей, механізмам (травматична центральність події, соціальна креативність, моральна дисоціація), факторам ризику та ресурсам (особистісні, сімейні, соціальні), а також довгостроковим психологічним наслідкам у умовах пролонгованого воєнного стану. Не досліджено, як саме відбувається перехід від домінуючої національної ідентичності до гібридних форм (військово-громадянська, травмована, посттравматична), які внутрішні конфлікти це породжує та яким чином це впливає на психічне здоров'я, адаптацію та повоєнну реінтеграцію особистості [15].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-психологічний аналіз трансформації соціальної ідентичності особистості в умовах воєнного стану ґрунтується передусім на теорії соціальної ідентичності Анрі Тайфела та Джона Тернера [16], яка пояснює, як соціальна категоризація («свої» vs «чужі»), прагнення позитивної групової відмінності та деперсоналізація формують самооцінку та поведінку в міжгруповому конфлікті.

Одне з ключових емпіричних досліджень – робота С. Мула та К. Громовенка [11]. Автори доводять, що воєнний стан радикально трансформує соціальну ідентичність військовослужбовця: з цивільної ролі він переходить у статус «воїна-захисника», де домінують почуття обов'язку перед нацією, відповідальності за суспільство та готовність до самопожертви. Механізм переосмислення ролі включає професійну підготовку, усвідомлення соціальної значущості та адаптацію до норм воєнного часу (зміна оціночних суджень про життя, перехід від індивідуальних до колективних цілей).

В українській психологічній традиції В. Ю. Вінков аналізує загрози соціальній ідентичності: інтраструктурні конфлікти (протиріччя між типами ідентичностей) та зовнішні соціальні події (війна як найвищий рівень небезпеки). Трансформація може бути тотально травматичною, частково травматичною або адаптивною [2].

О. Безрукова у своїй роботі фіксує, як війна остаточно закріпила національну самоідентифікацію (зростання патріотизму, українізація мови) та переосмислила сприйняття росії як агресора [4].

В. Ж. Богайчук у серії робіт розглядає алгоритмічну війну та інформаційні бульбашки як інструменти впливу на ідентичність, показуючи механізми захисту та переструктурування ідентичності в умовах гібридних загроз [1].

Д. С. Шалбанова у своєму дослідженні аналізує гендерний аспект: внутрішні конфлікти між традиційними та новими ролями (материнство, волонтерство, захисниця), що призводить до часткової або тотальної трансформації самоідентичності [3].

Метою статті є теоретико-психологічний аналіз трансформації соціальної ідентичності особистості в умовах воєнного стану, а також визначення основних соціально-психологічних механізмів переосмислення людиною власної ролі у суспільстві, системи цінностей і приналежності до різних соціальних спільнот (зокрема національної, громадянської, військової, травматичної, біженської та інших форм соціальної ідентичності).

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети використано комплекс теоретичних методів наукового пізнання, зокрема аналіз, синтез, узагальнення та систематизацію наукових джерел, що дозволило розкрити сутність соціальної ідентичності особистості та особливості її трансформації в умовах воєнного стану. Також застосовано порівняльний та інтерпретаційний аналіз сучасних наукових підходів до вивчення соціальної ідентичності, що дало можливість визначити основні соціально-психологічні механізми її формування та зміни в контексті сучасних суспільних трансформацій.

Виклад основного матеріалу. Воєнний стан виступає потужним соціально-психологічним чинником, який істотно впливає на структуру соціальної ідентичності особистості. У ситуації масштабних суспільних потрясінь людина змушена переосмислювати власне місце у соціальному просторі, систему цінностей, рольові позиції та приналежність до різних соціальних спільнот. У таких умовах соціальна ідентичність перестає бути стабільною структурою самосвідомості й набуває динамічного, трансформаційного характеру.

З позицій соціально-психологічного підходу соціальна ідентичність розглядається як усвідомлення людиною своєї належності до певних соціальних груп, прийняття їхніх цінностей, норм і моделей поведінки. Вона формується у процесі соціальної взаємодії та виконує важливу регулятивну функцію, забезпечуючи відчуття приналежності, стабільності та смислової визначеності особистості.

В умовах воєнного стану соціальна ідентичність зазнає значних трансформацій. Це пов'язано з тим, що війна змінює соціальну реальність, структуру соціальних ролей та характер взаємодії між людьми. Змінюється система соціальних координат, у межах яких людина визначає себе та своє місце у суспільстві. Подібні зміни можуть проявлятися у переоцінці життєвих пріоритетів, зміні соціальних ролей, посиленні групової солідарності або, навпаки, переживанні кризи ідентичності.

Одним із ключових аспектів трансформації соціальної ідентичності в умовах війни є посилення національної та громадянської ідентичності. Загроза існуванню держави та суспільства активує механізми соціальної категоризації та самоідентифікації, які, згідно з теорією соціальної ідентичності [16], спонукають людей шукати захист і сенс у приналежності до більшої спільноти. У таких екстремальних умовах ідентифікація з нацією та державою набуває особливої психологічної значущості, перетворюючись на потужний буфер проти травматичного стресу.

Дослідження, проведені в зонах тривалого політичного насильства, підтверджують цей ефект. Так, Шмід і Мулдун у репрезентативній вибірці Північної Ірландії показали, що сприйняття міжгрупової загрози призводить до посилення національної ідентифікації, яка, у свою чергу, опосередковано покращує психологічне благополуччя [14]. Аналогічний захисний ефект національної ідентичності зафіксовано Мулдуном і Даунс: серед 3000 респондентів сильніша національна ідентичність статистично значущо знижувала ймовірність діагнозу ПТСР навіть за високого рівня травматичного досвіду [12]. Подальший аналіз тієї ж вибірки продемонстрував, що національна ідентифікація виступає медіатором між експозицією до конфлікту та загальним рівнем психічного здоров'я – але лише для тих, хто категоризував себе саме через традиційні національні групи (британську чи ірландську) [13].

Водночас воєнний стан сприяє формуванню нових форм соціальної ідентичності. Згідно із соціальною моделлю ідентифікаційної зміни в умовах травми (SIMTIC), що розвиває положення Соціальної моделі ідентифікаційної зміни (SIMIC), втрата або послаблення попередніх соціальних ролей (таких як цивільний, професійний працівник чи мирний житель) нерідко супроводжується набуттям нових форм групової приналежності. Саме ці нові ідентифікації можуть виступати важливим джерелом психологічних ресурсів, соціальної підтримки та підвищення резильєнтності особистості в умовах травматичних соціальних змін [7].

Зокрема, актуалізуються такі ідентифікаційні категорії, як військова ідентичність (у захисників і добровольців), волонтерська ідентичність (у тих, хто долучається до допомоги), ідентичність переселенців або біженців, а також травматична ідентичність осіб, які пережили безпосередній досвід війни. Ці нові ідентичності формуються саме в процесі адаптації до змінених соціальних умов і відображають глибокі трансформації життєвого досвіду людини.

Дослідження підтверджують захисний ефект такого набуття. Дж. М. Джонс з колегами у лонгїтудному дослідженні людей після серйозних травм показали, що набуття нових групових членств протягом 3 місяців після поранення статистично значущо знижувало симптоми посттравматичного стресу та підвищувало загальне психологічне благополуччя [8]. Аналогічно Волш Р. С. зі співавторами у дослідженнях осіб з набутою черепно-мозковою травмою виявили, що нові «активні» ідентичності (волонтерські, громадські) формуються на основі збереження сімейних («афіліативних») і забезпечують соціальну підтримку, що сприяє кращому психологічному відновленню [17].

У контексті біженства Елліс Б. та ін. показали, що сомалійські підлітки-біженці в США, які набували нової ідентичності «американця», демонстрували суттєве зниження симптомів ПТСР [6]. Сучасні дані щодо війни в Україні підтверджують цю динаміку: ідентифікація з суспільством приймаючої країни діє як «соціальне лікування» (знижує ПТСР і підвищує посттравматичне зростання), тоді як сильна «біженська» ідентичність може посилювати симптоми стресу, якщо не супроводжується ресурсами підтримки [15].

Окрім того, у дослідженні осіб, які пережили втрату через суїцид, продемонстрували, що участь у масових заходах сприяє набуттю нової «колективної» ідентичності, яка опосередковано покращує емоційний стан. Травматична ідентичність також може трансформуватися з пасивної («жертва») у активну через нові групи [10].

Особливої уваги потребує феномен травматичної ідентичності, який виникає внаслідок переживання екстремальних подій, пов'язаних із війною. У цьому випадку травматичний досвід стає центральною складовою самосприйняття особистості, часто набуваючи статусу «ядра ідентичності». Травматична ідентичність формується тоді, коли війна радикально змінює групову приналежність людини – від «мирного жителя» чи «професіонала» до «учасника бойових дій», «переселенця», «жертви» або «свідка» [5].

З одного боку, такий досвід може призводити до глибокої психологічної дезадаптації, формування посттравматичних реакцій і відчуття втрати життєвої стабільності. Коли травма руйнує або стигматизує попередні соціальні ідентичності (сімейну, професійну, національну), людина втрачає доступ до ключових ресурсів підтримки та сенсу, що значно підвищує ризик ПТСР. У воєнних умовах це особливо помітно, коли травматична ідентичність стає «зіпсованою» через стигму, ізоляцію чи втрату довіри до інших.

З іншого боку, у процесі подолання травматичного досвіду можливе формування нових смислів і переоцінка життєвих орієнтирів – явище, відоме як посттравматичне зростання. Згідно з гіпотезою ідентифікаційного відновлення в межах моделі SIMTIC, травматичний досвід може не просто руйнувати, а ревіталізувати існуючі ідентичності або створювати потужні нові [9].

Воєнний стан спричиняє суттєві трансформації структури соціальної ідентичності особистості. Поряд із посиленням уже наявних форм ідентифікації (зокрема національної чи громадянської) відбувається актуалізація нових ідентифікаційних категорій, безпосередньо пов'язаних із досвідом

війни, вимушеної міграції та травматичних подій. У цьому контексті доцільно узагальнити основні типи соціальної ідентичності, що набувають особливої психологічної значущості в умовах воєнного стану, а також коротко охарактеризувати їх зміст і функції (табл. 1).

Таблиця 1

Основні форми соціальної ідентичності, що актуалізуються в умовах воєнного стану

Вид ідентичності	Коротка характеристика
Національна	Усвідомлення належності до нації, спільної історії, культури та цінностей; у воєнних умовах посилює згуртованість і виступає психологічним ресурсом стійкості
Громадянська	Ідентифікація з державою, її інститутами, правами й обов'язками громадянина; пов'язана з відповідальністю за майбутнє країни та участю у суспільному житті
Військова	Формується у військовослужбовців, добровольців та осіб, залучених до оборони держави; пов'язана з роллю захисника, почуттям обов'язку та колективної солідарності
Волонтерська	Самоідентифікація через участь у допомозі армії, постраждалим або громадам; ґрунтується на альтруїзмі, соціальній відповідальності та громадянській активності
Ідентичність біженця / переселенця	Виникає внаслідок вимушеної міграції та втрати попереднього соціального середовища; пов'язана з адаптацією до нових умов життя та пошуком нових соціальних зв'язків
Травматична	Формується на основі пережитого травматичного досвіду війни; травматична подія може ставати центральним елементом самосприйняття особистості

Висновки. У ході теоретичного аналізу з'ясовано, що в умовах воєнного стану соціальна ідентичність набуває динамічного характеру та трансформується під впливом як зовнішніх соціальних подій, так і внутрішніх психологічних процесів. Особливі актуалізації набувають національна та громадянська ідентичності, які виконують функцію психологічного захисту та сприяють консолідації суспільства в умовах зовнішньої загрози.

Водночас війна сприяє формуванню нових ідентифікаційних категорій, зокрема військової, волонтерської, біженської (переселенської) та травматичної ідентичності. Ці форми ідентифікації виникають у процесі адаптації особистості до нових соціальних умов і відображають глибокі зміни життєвого досвіду людини. Доведено, що набуття нових соціальних ідентичностей може виконувати як адаптивну, так і дезадаптивну функцію залежно від доступності соціальної підтримки, рівня інтеграції у спільноту та індивідуальних ресурсів особистості.

Особливу роль у процесі трансформації соціальної ідентичності відіграє травматичний досвід війни. Травматична ідентичність може формуватися як цен-

тральний елемент самосприйняття особистості, що в одних випадках призводить до психологічної дезадаптації та підвищення ризику посттравматичного стресового розладу, а в інших – сприяє формуванню нових життєвих смислів і посттравматичному зростанню.

Узагальнення сучасних наукових підходів дозволило зробити висновок, що соціальна ідентичність виступає важливим соціально-психологічним механізмом адаптації особистості до умов воєнного стану. Належність до соціальних груп, відчуття спільності та соціальної підтримки сприяють підвищенню психологічної стійкості, подоланню наслідків травматичних подій і формуванню нових форм колективної солідарності.

Перспективи подальших досліджень полягають у проведенні емпіричних досліджень трансформації соціальної ідентичності в різних соціальних групах (військовослужбовців, внутрішньо переміщених осіб, волонтерів, цивільного населення), а також у вивченні психологічних механізмів формування гібридних ідентичностей та їхнього впливу на психічне здоров'я, соціальну адаптацію та післявоєнну реінтеграцію особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Богайчук В. Ж. Соціальна ідентичність в умовах гібридної війни. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2018. № 8 (322). С. 167–175.
2. Вінков В. Ю. Безпекові аспекти розвитку ідентичності в умовах війни. *Проблеми політичної психології*. 2022. Вип. 12 (26). С. 138–150. DOI: <https://doi.org/10.33120/popp-Vol26-Year2022-100>.
3. Шалбанова Д. С. *Переживання кризи ідентичності жінками в умовах воєнного стану*: кваліфікаційна магістерська робота. Київський столичний університет імені Бориса Грінченка. Київ, 2025. 80 с.
4. Bezrukova O., Vilkova O., Petrenko-Lysak A. Social perception of war: a study of Ukrainian society under Russia's full-scale invasion. *Innovation: The European Journal of Social Science Research*. 2025. Vol. 38, No. 1. P. 70–91. <https://doi.org/10.1080/13511610.2025.2467217>.
5. Boals A., Steward J. M., Schuettler D. Advancing our understanding of posttraumatic growth by considering event centrality. *Journal of Loss and Trauma*. 2010. Vol. 15, No. 6. P. 518–533. DOI: <https://doi.org/10.1080/15325024.2010.519271>.
6. Ellis B. H., MacDonald H. Z., Klunk-Gillis J., Lincoln A., Strunin L., Cabral H. J. Discrimination and mental health among Somali refugee adolescents: the role of acculturation and gender. *American Journal of Orthopsychiatry*. 2010. Vol. 80, No. 4. P. 564–575. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.2010.01061.x>.

7. Jetten J., Haslam S. A., Iyer A., Haslam C. *Turning to others in times of change: social identity and coping with stress*. The Psychology of Prosocial Behavior: Group Processes, Intergroup Relations, and Helping / eds. S. Stürmer, M. Snyder. Oxford : Wiley-Blackwell, 2010. P. 139–156.
8. Jones J. M., Williams W. H., Jetten J., Haslam S. A., Harris A., Gleibs I. H. The role of psychological symptoms and social group memberships in the development of post-traumatic stress after traumatic injury. *British Journal of Health Psychology*. 2012. Vol. 17, No. 4. P. 798–811. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.2044-8287.2012.02074.x>.
9. Joseph S., Linley P. A. Growth following adversity: theoretical perspectives and implications for clinical practice. *Clinical Psychology Review*. 2006. Vol. 26, No. 8. P. 1041–1053. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2005.12.006>.
10. Kearns M., Muldoon O. T., Msetfi R. M., Surgenor P. W. G. Darkness into light? Identification with the crowd at a suicide prevention fundraiser promotes well-being amongst participants. *European Journal of Social Psychology*. 2017. Vol. 47, No. 7. P. 878–888. DOI: <https://doi.org/10.1002/ejsp.2304>.
11. Mul S. A., Hromovenko K. V. The social identity of the Ukrainian soldier in the conditions of the legal regime of martial law. *Revista UNISCI / UNISCI Journal*. 2023. № 63. С. 63–74. DOI: <http://dx.doi.org/10.31439/UNISCI-178>.
12. Muldoon O. T., Downes C. Social identification and post-traumatic stress symptoms in post-conflict Northern Ireland. *The British Journal of Psychiatry*. 2007. Vol. 191. P. 146–149. DOI: <https://doi.org/10.1192/bjp.bp.106.022038>.
13. Muldoon O. T., Schmid K., Downes C. Political violence and psychological well-being: the role of social identity. *Applied Psychology*. 2009. Vol. 58, № 1. P. 129–145. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1464-0597.2008.00385.x>.
14. Schmid K., Muldoon O. T. Perceived threat, social identification, and psychological well-being: the effects of political conflict exposure. *Political Psychology*. 2015. Vol. 36, No. 1. P. 75–92. DOI: <https://doi.org/10.1111/pops.12073>.
15. Skrodzka M., McMahon G., Griffin S. M., Muldoon O. T. New social identities in Ukrainian “refugees”: A social cure or social curse?. *Social Science & Medicine*. 2024. Vol. 353. Article 117048. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2024.117048>.
16. Tajfel H., Turner J. C. *An integrative theory of intergroup conflict*. The social psychology of intergroup relations / ed. W. G. Austin, S. Worchel. Monterey, CA : Brooks/Cole, 1979. P. 33–47.
17. Walsh R. S., Muldoon O. T., Gallagher S., Fortune D. G. Affiliative and «self-as-doer» identities: Relationships between social identity, social support, and emotional status amongst survivors of acquired brain injury (ABI). *Neuropsychological Rehabilitation*. 2015. Vol. 25, No. 4. P. 555–573. DOI: <https://doi.org/10.1080/09602011.2014.993658>

Дата першого надходження статті до видання: 16.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026